

УДК 372.461

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2022.08>

*Олена Маланчук,
ORCID iD 0000-0001-8286-0140
методист кафедри теорії й методики
дошкільної та початкової освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
olena.malanchuk@toipro.mk.ua*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ТРИРІЧНИХ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ЗАСОБАМИ МАЛИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ЖАНРІВ

У статті проаналізовано науково-методичну літературу щодо мовленнєвого розвитку дітей раннього віку та схарактеризовано вплив засобів малих фольклорних жанрів на розвиток словника трирічних дітей; з'ясовано специфіку інноваційних і традиційних технологій розвитку словника дітей третього року життя; визначено основні методи і форми використання засобів малих жанрів фольклору та їхнє місце у формуванні словника дитини третього року життя; з'ясовано педагогічні умови для формування словника дітей третього року життя; уперше запропоновано й обґрунтовано модель розвитку словника трирічних дітей засобами малих фольклорних жанрів.

Ключові слова: дитина раннього віку; малі фольклорні жанри; розвиток мовлення; словник дитини раннього віку; фольклор.

© Маланчук О. В., 2022

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Упродовж останніх років зроблено важливі кроки для розбудови української системи дошкільної освіти та демократизації всієї освітянської діяльності (оновлений Базовий компонент дошкільної освіти – Державний стандарт дошкільної освіти (Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021), Закон України «Про освіту» (2019), проєкт Закону «Про дошкільну освіту» № 6172 від 12.10.2021, Професійні стандарти: «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» (2021), «Вихователь закладу дошкільної освіти» (2021), Постанова Кабінету Міністрів України № 530 «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» від 10.04.2019, багатоманітність оновлених освітніх програм для закладів дошкільної

освіти, затверджених МОН України та ін.). Законодавчо закріплена обов'язковість дошкільної освіти передбачає не лише рівний доступ усіх дітей до неї, а й гарантію високої якості. Головною метою дошкільної освіти в Україні є всебічний розвиток дитини: інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, становлення особистості, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей.

Одним із найважливіших завдань педагогіки раннього віку є розвиток мовлення дітей, адже воно взаємопов'язане з формуванням психічних процесів (мислення, пам'ять, сприймання тощо), залежить від розвивального потенціалу мовленнєвого середовища та від характеру спілкування з дорослим, а також є основою цілеспрямованої пізнавальної діяльності дитини. Щоб забезпечити правильний мовленнєвий розвиток дитини, треба починати над цим

працювати вже з перших місяців її життя, тому що саме в ранньому віці закладається його фундамент. Позитивних результатів у своєчасному мовленнєвому розвитку кожної дитини можна досягти лише за умови спільної роботи закладу дошкільної освіти і сім'ї. Завдання педагогічної просвіти батьків з питань розвитку мовлення дітей раннього віку покладається на педагогів дошкільного закладу.

Першим навчанням дитини є рідна мова, яку вона засвоює в соціальних умовах, що є основою освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, прийомом пізнання і способом своєрідного спілкування людей між собою. Поняття «слово», на думку М. А. Жовтобрюха, є вираженням асоціації певного значення з певним комплексом звуків, що піддається певному граматичному використанню (Жовтобрюх М. А., 1975, с. 68).

За тлумачним словником С. У. Гончаренка «слово – найважливіша структурно-семантична одиниця мови, яка служить для називання предметів, процесів і властивостей. У дітей значення слова виникають і розвиваються в ході розвитку їхньої пізнавальної діяльності і оволодіння ними мовою як засобом спілкування й мислення» (Гончаренко С. У., 1997, с. 310). Слово – це «будівельний матеріал» мови, який має певне значення; за допомогою слів дитина висловлює свої думки і ними ділиться з іншими. Чим більше слів засвоює дитина, тим легше їй спілкуватись, тим багатша її мова.

Перше слово дитини містить у собі все відразу: і підмет, і присудок, і обставини, і визначення. Точно так комплекс звуків, що співвідноситься з певним предметом, є не назвою цього предмета, а цілою фразою, у якій є і ставлення, і бажання, і дія з цим предметом.

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. В Україні починаючи з 80-х років ХХ ст. проблему мовленнєвого розвитку дітей раннього віку досліджували обмежено. Не було розвідок із вивчення психолого-педагогічних умов стимулювання активного мовлення дітей раннього віку

в художньо-предметній діяльності. Це пояснюється тим, що низький рівень народжуваності наприкінці 80-х – на початку 90-х років призвів до закриття груп раннього віку, що так само супроводжувалося спадом наукового інтересу до вивчення проблем дітей раннього віку.

У роботі з розвитку мовлення з дітьми раннього віку художнє слово посідає провідне місце. Народні оповідки приваблюють маленьких читачів своїм змістом, красою художніх образів, силою людських емоцій і почуттів, виразністю мовлення.

Нині групи раннього віку розвиваються і тенденція їхнього відновлення є позитивною, проте наявні методики навчання не враховують природних особливостей розвитку мовлення дітей раннього віку, що є актуальними в сьогоденні: по-перше, поява активного мовлення відбувається із запізненням; по-друге, його жанровий спектр є збідненим. Суперечність, що виникла між необхідністю формування словника трирічних дітей і несформованістю методики роботи щодо використання засобів малих фольклорних жанрів, зумовила вибір теми статті та розкриття означеної проблеми.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є висвітлення проблеми зі створення педагогічних умов для формування словника трирічних дітей у процесі ознайомлення із засобами малих фольклорних жанрів.

У статті поставлені такі завдання:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури з'ясувати особливості мовленнєвого розвитку дітей раннього віку.

2. Визначити основні педагогічні умови, методи і прийоми використання засобів малих жанрів фольклору та їхнє місце у формуванні словника дитини третього року життя.

3. Запропонувати модель розвитку словника трирічних дітей засобами малих фольклорних жанрів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Різні аспекти мовленнєвого розвитку дітей раннього віку досліджували психофізіологи, зокрема механізми породження мовлення (М. І. Красногорський,

І. Бельтюков, М. І. Жинкін, В. Г. Каменська та ін.) та етапність формування слова як сигналу в контексті взаємодії сигнальних систем дійсності (Н. М. Данилова, І. П. Павлов та ін.). Психологи (Д. Б. Ельконін, Г. О. Люблінська, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв та ін.) обґрунтували основні положення діяльнісного підходу до проблем розвитку мовлення. Лінгвістичні дослідження розкривають лексичні, граматичні та фонетичні особливості дитячого мовлення на початкових етапах розвитку (О. М. Гвоздєв, Т. М. Ушакова, О. М. Шахнорович та ін.). У педагогічних дослідженнях щодо питання розвитку мовлення дітей раннього віку доведена залежність розвитку мовлення від становлення спільної з дорослим діяльності (М. Г. Єлагіна, Н. В. Лепська та ін.), визначено принципи, методи та закономірності навчання дітей раннього віку (А. М. Богуш, К. Л. Крутій, Л. М. Павлова, Г. Л. Розенгарт-Пупко та ін.).

Скарбницею мовленнєвого розвитку дітей раннього віку є народна мудрість. Із прислів'їв, приказок, загадок дитина отримує перші уявлення про традиції, культуру та побут свого народу.

Народне художнє слово як один із важливих засобів виховання здавна використовувалося народною педагогікою, невичерпним джерелом виховання дітей, як ефективний засіб залучення їх до української культури. Зрозумілість і доступність народної творчості насамперед зумовлюється тим, що її образи пов'язують із усім укладом життя, із рідною природою. На думку Ф. М. Колесси, як річка, народжуючись, живиться водними джерелами, так і література бере початок із чистих джерел усної народної творчості – фольклору (Колесса Ф. М., 1938, с. 312). Уперше дитина ознайомлюється з фольклором ще як немовля, слухаючи колискові пісні від своєї мами. Ці пісеньки допомагають малюку засвоїти найпростіші моделі мовлення та розпочати спілкування з оточенням.

У закладах дошкільної освіти в роботі з трирічними дітьми здебільшого використовуються такі малі фольклорні жанри:

колисанки, забавлянки, пестушки, потішки, небилиці, заклички, промовки, голосилки, мовчанки, лічилки, прислів'я, загадки, дражнилки, мирилки – тексти доступні їхньому віку.

Трирічні діти є слухачами, і в жодному разі не читачами, художні тексти до них доносить вихователь чи батьки. Уміння сприймати літературний твір, усвідомлювати водночас зі змістом елементи художньої виразності самостійно до дитини не приходять: це треба розвивати і виховувати із самого раннього віку, щоб сформувати в дітей здатність активно слухати твір, вслухатися в художню мову.

Видатні письменники і педагоги надавали великого значення використанню усної народної творчості у виховній роботі з дошкільниками. Питанням вивчення фольклору в ранньому віці займалися такі педагоги, як М. Г. Чернишевський, В. О. Сухомлинський, С. Ф. Русова. Однак найґрунтовніший аналіз поняття «народність» здійснив К. Д. Ушинський. Він звертав увагу на те, що, мудрість поколінь утілена в усній народній творчості, тому вона й повинна стати першоосновою виховання дітей. Становлення особистості дитини невіддільне від засвоєння нею духовних надбань свого народу (Ушинський К. Д., 1983, с. 26). Саме фольклорні форми педагог уважав кращим засобом, щоб привести дитину до живого джерела народної мови. На нашу думку, фольклорні твори визначають саме виразність, барвистість, ритмічність. Їм властива низка характерних рис, які по-особливому зацікавлюють дитину: доступність змісту, невеликий обсяг тексту, використання художньо-образних засобів мовлення, захопливий ігровий сюжет, тому за своїми рисами фольклор може бути ефективним засобом розвитку мовлення дітей раннього віку.

Завдяки засобам малих фольклорних жанрів, за словами В. О. Сухомлинського, відбувається пробудження пізнавальної активності, самостійності. Педагог зазначав, що цінність усної народної творчості полягає і в тому, що з її допомогою дорослий легко встановлює з дитиною емоцій-

ний контакт (В. О. Сухомлинський, 1977, с. 30). Це означає, що завдяки малим творам фольклору дорослий зацікавлює малюка; почутий віршований, жартівливий текст у поєднанні зі своєрідними рухами чи вправами викликає в нього задоволення. Наприклад, забавляючи дитину потішкою, дорослий швидко може її втішити та забавити, цим самим налаштувати дитину на позитивні емоції.

Виклад основного матеріалу з ґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ранній вік є періодом, особливо сприятливим для освоєння мови. Розвиток мовлення дітей раннього віку вчений Г. Л. Розенгарт-Пупко поділяє на два періоди: підготовчий період (1 місяць – 1,5–2 роки) та другий – період активного мовленнєвого розвитку (1,5–2 роки – 3 роки) (Розенгарт-Пупко Г. Л., 1963, с. 93). У підготовчому періоді здійснюється процес розвитку розуміння мови, під час другого періоду в дитини відбувається збагачення словникового запасу, проходить розвиток активного мовлення.

У період першого півріччя, у перші місяці життя в немовлят, зазначає М. І. Красногорський, з'являються «недиференційовані голосові шуми, свисти, крики і верески різних відтінків, які поступово диференціюються у мовленнєві звуки». За його словами, ці перші «голосові звуки є підготовкою, природними вправами дихальної і голосової мускулатури для організації майбутніх більш складних голосових реакцій» (Красногорський М. І., 1958, с. 198). Новонароджена дитина вже з перших днів свого життя починає вправляти свій голосовий апарат. Перші голосові вправи малюка ще не створюють мовлення, це лише рефлекторні звуки, які мають значний вплив на мовленнєвий розвиток дитини.

Під час підготовчого періоду у віці від шести до дванадцяти місяців немовля вчиться розуміти мовлення дорослих. У дитини розвивається новий тип спілкування з оточенням – спілкування на основі розуміння мовлення дорослих.

Основними передумовами виникнен-

ня розуміння мовлення в дитини раннього віку, за Д. Б. Ельконіним, є:

- а) виокремлення предмета з обстановки, що його оточує;
- б) зосередження на предметі;
- в) наявність у дитини яскраво вираженої емоційної реакції на обстановку (Ельконін Д. Б., 2000, с. 54).

Дитина раннього віку засвоює звуки рідної мови за участі двох аналізаторів: слухового та мовленнєво-рухового, які розвиваються в ході звуконаслідувальної діяльності. Розвиток розуміння мовлення, за Г. О. Люблінською, виявляється в тому, що дитина:

- а) починає правильно співвідносити слово, що чує, з предметом (дією, ознакою) незалежно від конкретних ситуацій;
- б) знайоме слово набуває узагальненого характеру (Люблінська Г. О., 1971, с. 132).

На 11–12 місяці життя в дітей у мовленні з'являються перші усвідомлені слова. Вони активніше наслідують мову дорослих, можуть одним і тим же словом позначати різні дії і предмети. Рівень розуміння малюків переважає над активним словником. У цей період вони адекватно реагують на питання та оклики, на суворий тон та похвалу. Батьки і всі, хто перебуває поруч із малою дитиною, повинні стежити за своєю мовою, за правильністю та чіткістю у вимові звуків, за темпом, ритмом мови, оскільки саме вони дають матеріал для наслідування.

Особливості засвоєння звуків дворічними дітьми характеризує О. М. Гвоздєв. Він зауважує, що на початковому етапі спостерігаємо порівняно грубе, примітивне слухове розрізнення приголосних. Дитина на цьому етапі артикулює дуже мало приголосних, вона керується здебільшого слухом і тільки поступово, коли слух дитини набуває досконалості, починає розрізняти глухі і дзвінкі приголосні (Гвоздєв А. Н., 1961, с. 37). У цей період у дворічної дитини зароджуються зачатки усвідомлення правильної вимови звуків. У неї зростає інтерес до того, що її оточує: вона хоче все побачити, пізнати, узяти в руки. Ці бажан-

ня перевищують можливості дитини, і вона вимушена звернутися по допомогу до дорослого. Проте наявних засобів спілкування (жести, міміка, окремі слова) дитині вже не вистачає, щоб бути зрозумілою, щоб її збільшена потреба у спілкуванні була задоволена. Виникає суперечність, яка вирішується через виникнення нової форми спілкування – активної самостійної мови. Цей стрибок у розвитку відбувається зазвичай у віці від 1 року 5 місяців до 2 років. Перехід до самостійної мови – важливий етап у всьому психічному розвитку дитини.

У мовленні дворічних дітей уже з'являються граматичні форми рідної мови, що є значним досягненням. Засвоєння дитиною граматичного ладу мови пов'язане з формуванням у неї комунікативної функції мовлення. До двох років, за О. М. Гвоздевим, дитина оволодіває:

- знахідним відмінком об'єкта;
- знахідним відмінком із прийменником для позначення місця (прийменник у мовленні випускається);
- родовим відмінком часткового об'єкта;
- називним відмінком (Гвоздев А. Н., 1961, с. 178).

Це свідчить про те, що в дітей удосконалюється рівень мовленнєвого розвитку та збільшується словниковий запас слів, які вони вимовляють не зовсім чітко, але при цьому їх можна зрозуміти.

На третьому році життя дитини відбувається істотний перелом у її відносинах із навколишнім, зумовлений зростанням можливостей малюка й усвідомленням себе як самостійної істоти, тому для дітей цього віку особливо характерна потреба в спілкуванні. Діти уважно слухають пояснення і самі починають звертатися до дорослих із запитаннями (що це? як? навіщо? де?). Малюки отримують нові враження, що є необхідною умовою їхнього розвитку. Одним із найважливіших завдань педагогіки раннього віку є розвиток різноманітних форм спілкування дитини з однолітками.

Домінантною формою мовлення дітей цього віку є ситуативне мовлення. У цей період відбувається вдосконалення

мовлення дітей як засобу спілкування; насамперед міцніє і розвивається їхнє спілкування з дорослим. Вони починають активно розповідати оточенню про те, куди ходили, що бачили, використовуючи різні частини мови, прості і поширені речення.

Мовлення дитини під керівництвом дорослих швидко вдосконалюється. З її розвитком стає точнішим і осмисленим сприйняття нею предметів, явищ. Малюк намагається знайти подібність між предметами, порівнює їх, установлює між ними найпростіші зв'язки. Він починає робити перші самостійні висновки, але оскільки досвід дитини ще досить обмежений, а знання недостатні, то, роблячи узагальнення, вона нерідко орієнтується на випадкові ознаки, проте здатність до розрізнення й узагальнення в цей віковий період постійно вдосконалюється. На думку В. В. Гербової та О. І. Максакова, у дітей третього року життя формується здатність об'єднувати предмети, орієнтуючись на функціональну ознаку, зазначену вихователем («Чашка – це посуд. З чашки п'ють») (Гербова В. В., Максаков О. І., 1986, с. 3). Добре розвинене наслідування і достатній рівень розуміння мови забезпечують бурхливе зростання словникового запасу.

Третій рік життя, зазначає Н. В. Лисенко, – це вік засвоєння дорослої мови; поступово дитина замінює полегшувальні та звуконаслідувальні слова правильною лексикою рідної мови; починає опановувати літературну мову; вступає у сферу побутового спілкування, якому притаманний розмовно-побутовий стиль. Саме в цей період сензитивного засвоєння мови народна дидактика пропонує малюку найкращі зразки народної мудрості – малі жанри фольклору: колісанки, забавлянки, потішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки (Богущ А. М., Лисенко Н. В., 2002, с. 48). Це не випадково, адже вони легкі для наслідування, водночас вводять дітей у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей, традицій, звичаїв.

У розробленні методики ознайомлення дітей із художньою літературою значний

унесок зробили А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, Н. В. Лисенко, Р. І. Жуковська, Є. І. Тихеєва, Є. О. Фльоріна та ін.

Трирічні малюки із задоволенням слухають народні фольклорні твори, які приваблюють їх своїм емоційним змістом і змушують прислухатися до звучання рідної мови, збагачувати словник дітей народними виразами, і це не випадково, «адже всі вони містять надзвичайну образність рідного слова» (Богуш А. М., 1993, с. 12). Твори усної народної творчості наповнюють словник дітей новими поняттями, граматичними конструкціями, виховують інтерес і любов до рідного слова, що допомагає сформувати національно свідому особистість із естетичними якостями.

Охарактеризувавши особливості лексики в ранньому віці, визначили, що мовлення дитини має швидкий розвиток у таких напрямках:

- розуміння мовлення оточення;
- оволодіння словником та його розширення;
- удосконалення звуковимови;
- засвоєння граматичної будови мовлення;
- розвиток діалогічного мовлення.

Уплив малих форм фольклору на розвиток словника дітей

Розглянемо малі форми фольклору та їхній вплив на розвиток словника дітей третього року життя.

Колискова пісня – це перший поетичний і музичний твір, із яким ознайомлюється дитина вже в перші дні свого життя. Вона чує його звучання з вуст найближчої людини – мами. Завдяки колисковим пісням дитина збагачується рідною мовою. У закладі дошкільної освіти колискові пісні використовують та заучують на музичних заняттях. Також їх застосовують і для проведення дидактичних та рольових ігор: «Катруся хоче спати», «Оксанчине ліжечко», «Коте білий, коте сірий». Діти разом із вихователем укладають ляльку спати та наспівують українські народні колискові пісні. При багаторазовому повторюванні колискових пісень діти засвоюють зміст, затверджуються в почутті ритму,

запам'ятовують окремі слова та вислови і тим самим збагачують свій словник. Діти, які виховуються під спів і казку матері, за словами вчених Н. О. Рєпи та

Н. М. Резнік, мають розвинені естетичні почуття, лагідну вдачу і добрий розум (Рєпа Н. О., Резнік Н. М., 1993, с. 39–40). Завдяки колисковим пісням створюється особливий діалог між матір'ю і дитиною, під час якого дитина ознайомлюється з навколишнім світом, це виховує почуття моральності, чемності та чесності.

Власну гру з частинами тіла, яку діти пов'язують зі словом, наспівом, неначе підкреслюють народні потішки і пісеньки для дітей раннього віку. Такі потішки використовуються тоді, коли дитина ще не може гратися сама, а діє за допомогою дорослого.

Забавлянки, утішки, за А. М. Богуш, – це коротенькі пісеньки або віршики, поєднані із своєрідними вправами і покликані зміцнювати дитину фізично, підтримувати радісний, бадьорий настрій. Це своєрідна форма емоційного спілкування дорослих із дитиною, побудована на глибокому знанні психології дитини різного віку (Богуш А. М., Лисенко Н. В., 2002, с. 86). У змісті забавлянок простежуємо діалогічне і монологічне мовлення через запитання та відповіді на них, які супроводжуються імітаційними рухами. Під час вивчення забавлянок розвивається не тільки мовлення, а ще і дрібна моторика, завдяки чому готується рука дитини до письма. Український народ створював для малюків безцінні поетичні мовленнєві зразки.

На третьому році життя під час розвитку мовлення дитини відбуваються великі зміни. Збільшується запас слів, ускладнюється зміст розмов і будова мови. Цей період характеризується великою мовною активністю. У цьому віці в дітей підвищений інтерес до гри, тому втішки й пісеньки ігрового змісту супроводжуються ігровими діями. При цьому втішка задовольняє потребу в грі словом і потребу в рухах.

Заклички, на думку В. М. Лесіна, походять від слова «закликати, звати, просити, запрошувати, промовки – примовля-

ти (Лесін В. М., 1985, с. 112). Це короткі віршовані звертання до тварин, птахів, комах, наслідування голосів тварин, які використовуємо у формі розігрування їхнього змісту, інсценування та драматизації, заучування, прослуховування в записах. Діти хором вимовляють слова пісеньки. Слово звучить повністю навіть тоді, коли діти не вимовляють усі звуки, складова частина слова зберігається. Ці ігри корисні тим, що вони повторюються, а дітям це завжди подобається.

Не менш цікаві зразки неігрового дитячого фольклору, а також своєрідного художнього малого жанру усної народної творчості скоромовки – короткі римовані твори, які містять ускладнену артикуляцію зі складних для вимови поєднань звуків, що сприяє розвитку мовленнєвого апарату дитини та формуванню правильної артикуляції звуків. Своєрідністю творів є те, що тексти легко запам'ятовуються та темп під час їхнього вимовлення має бути досить швидким. Це надає скоромовкам ігрового характеру, тому діти їх сприймають як своєрідну розвагу чи гру. У закладах дошкільної освіти їх заучують колективно на заняттях із розвитку мовлення. Проте продуктивно працювати над скоромовками індивідуально або з невеликою групою дітей для вправлення дітей у правильності вимови звуків.

Прислів'я та приказки є чи не найдавнішими жанрами фольклору. Прислів'я – це короткі, поетичні, стислі твори повчального змісту, які зазвичай складаються з одного речення. Приказка – це близький до прислів'я стислий твір, але він не містить повчального значення.

Для того, щоб приказки та прислів'я увійшли в активний словник дитини, вихователю слід систематично спонукати дітей до вживання в їхньому мовленні коротких висловів як на занятті, так і в повсякденному житті. Стимулюючи дітей до промовляння прислів'їв та приказок, педагог повинен стежити за правильністю вимовлення слів українською мовою згідно з літературними нормами. Відтак завдання вихователя закладу дошкільної освіти – домогтися,

щоб ці народні перлини стали надбанням дитячого активного словника.

Особлива цінність виконання завдань словникової роботи полягає в навчанні відгадувати загадки. Загадка – малий фольклорний жанр, який містить короткий віршований опис предмета або явища, що треба відгадати. Ці твори приваблюють дітей співзвуччям. Ще їх можна назвати головоломкою, завдяки якій у малят розвивається уважність, фантазія, логіка. Цей жанр дає багато можливостей для мовного розвитку дітей, залучаючи їх до словесної художньої творчості та оволодіння рідною мовою.

Діти легко запам'ятовують і заучують напам'ять віршовані рядки і, захопившись грою, навіть не помічають, що вчать-ся. Загадки збагачують словник дитини з допомогою багатозначності слів, дають можливість побачити вторинні значення українських слів, формують ставлення до переносного значення слова.

Твори дитячого фольклору містять у собі незмірні можливості для розвитку мовленнєвих навичок, активізації самостійності, пізнавальної активності та яскравої індивідуальності дитини, тому слід якомога ширше застосовувати їх у вихованні трирічних дітей. Твори усної народної творчості безцінні. Ознайомлення з дитячим фольклором розвиває інтерес і увагу до навколишнього світу, народного слова. У цілому розвивається мовлення, формуються моральні звички. Народні пісеньки, утішки, пестушки, загадки, прислів'я, приказки – усе це є прекрасним мовним матеріалом, який можна використовувати в усіх видах діяльності.

Будь-який фольклорний твір, зазначає науковець Л. В. Кобилецька, виступає перед дитиною в єдності змісту і художньої форми; завдання педагога – підготувати дитину до сприйняття цього твору. Для цього необхідно звернути увагу дітей не лише на зміст, а й на виразність мовних засобів мирилки, загадки, вірша та інших творів усної народної творчості. Дитина повинна усвідомлювати зв'язок компонентів художньої форми зі змістом фольклорного тво-

ру (Кобилецька Л. В., 2021, с. 177). Відтак чим більше дитина буде знайома з творами малих фольклорних жанрів, розуміти їхній зміст, тим більше це сприятиме збагаченню словника трирічної дитини та високій мовленнєвій культурі: мовлення дитини стає виразним та точним.

Природними національними рисами характеру українців вважають щирість, гостинність, доброту, мудрість, щедрість, добре почуття гумору. Ці риси особистості потрібно виховувати в дитини, використовуючи для цього багатий народознавчий матеріал. Постійне використання засобів малих фольклорних жанрів у закладі дошкільної освіти сприяє збагаченню українського мовлення та розвитку словника трирічних дітей. Ми визначили такі педагогічні умови для розвитку словника трирічних дітей у процесі ознайомлення із засобами малих фольклорних жанрів:

- створення розвивального мовленнєвого середовища (активне заохочення вихователем дітей до спілкування протягом усього дня під час усіх режимних моментів);
- наявність дитячої художньої літератури;
- використання лялькових та тіньових театрів;
- збагачення словника дітей фольклорними жанрами у повсякденному житті;
- спонукання до використання малих фольклорних жанрів у мовленні дитини;
- використання малих жанрів фольклору під час занять для збагачення словника.

Для розвитку словника трирічних дітей у процесі ознайомлення із засобами малих фольклорних жанрів із урахуванням визначених педагогічних умов перед педагогами ставимо такі завдання:

1. Підібрати зразки засобів малих фольклорних жанрів для розвитку словника дітей третього року життя.

2. Ознайомлювати дітей із новим словом, наповнюючи його певним змістом та пов'язуючи з конкретним предметом чи

явищем.

3. Учити повторювати окремі речення, образні вирази, повтори.

4. Розвивати в дітей третього року життя словник засобами малих фольклорних жанрів.

5. Збагатити й уточнити словник дітей фольклорними жанрами.

6. Активізувати набуті знання та вміння дітей щодо використання засобів малих фольклорних жанрів у мовленні дитини.

Оскільки засобами розвитку словника дітей третього року життя обрано малі фольклорні жанри, визначено такі форми навчання:

- заняття і мовленнєві ігри;
- показ театрів (ляльковий, тіньовий);
- повсякденна діяльність;
- індивідуальна робота;
- сюжетні ігри дітей.

Під час зазначених форм навчання педагоги застосовують такі методи та прийоми:

1. За джерелом знань:

- Наочні методи: ілюстрування, демонстрація; прийом: розглядання предметів та картинок, показ картинки, іграшки, предмета.
- Словесні методи: 1) розповідь; прийом: переказ художніх творів, заучування малих фольклорних жанрів (багаторазове повторення), мовленнєвий зразок; 2) бесіда; прийом: запитання, пояснення, вказівка, оцінювання дитячого мовлення.
- Практичні методи (до яких входять ігрові методи): словесні дидактичні ігри та вправи, ігри-заняття, ігри-інсценівки; прийоми: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів.

2. За типом пізнавальної діяльності:

- Пояснювально-ілюстративний метод: розповідь, пояснення, ілюстрування; прийом: показ картинок, ілюстрацій.

3. Метод пізнавальних ігор. Прийоми: використання словесних дидактичних ігор та вправ, ігри-заняття, ігри-інсценівки.

4. Метод стимулювання й мотивації:

створення ситуацій успіху, заохочення, використання ігрових форм організації освітньо-пізнавальної діяльності; прийоми: сюрпризний момент, диференційована допомога у виконанні пізнавальних завдань.

Дослідження з проблеми розвитку словника трирічних дітей автор провів на

базі закладу дошкільної освіти м. Миколаєва та на основі визначених педагогічних умов, форм, методів, прийомів і завдань для розвитку словника трирічних дітей розробив модель «Розвиток словника трирічних дітей засобами малих фольклорних жанрів», представлена на рисунку 1.

Рисунок 1.

Розвиток словника трирічних дітей засобами малих фольклорних жанрів

Джерело: складено самостійно

Метою першого етапу є проведення роботи щодо забезпечення освітнього процесу необхідним матеріалом та збагачення словника дітей новими словами. На першому етапі реалізувалися такі педагогічні умови: створення розвивального мовленнєвого середовища: активне заохочення вихователем дітей до спілкування протягом усього дня під час усіх режимних моментів;

наявність дитячої художньої літератури.

Оскільки засобами розвитку словника дітей третього року життя обрано малі фольклорні жанри, ми зосередилися на таких формах навчання – заняття та мовленнєві ігри. Відповідно підібрали до них такі методи і прийоми: наочні методи: ілюстрування, демонстрація; прийоми: розглядання предметів та картинок, показ картинок,

іграшки, предмета; словесний метод: розповідь, прийоми: заучування малих фольклорних жанрів (багаторазове повторення), мовленнєвий зразок; практичні методи: ігри-заняття, прийоми: створення ігрової ситуації. Під час проведення занять педагогам пропонували такі завдання: підібрати зразки засобів малих фольклорних жанрів (приказки, потішки, загадки) для розвитку словника трирічних дітей; ознайомити з новим словом, наповнюючи його певним змістом та пов'язуючи з конкретним предметом чи явищем.

Мета другого етапу – ознайомлення дітей із різними жанрами малих форм українського фольклору, як-от: колісанки, забавлянки, утішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки, загадки та збагачення ними словника дітей третього року життя. На зазначеному етапі реалізували такі педагогічні умови: використання тінювих та лялькових театрів; збагачення словника дітей фольклорними жанрами на заняттях та у повсякденному житті. На цьому етапі провідною була мовленнєва діяльність, форми роботи – заняття, показ театрів (ляльковий, тінювий) та повсякденна діяльність. Методи та прийоми: метод стимулювання й мотивації: створення ситуацій успіху, заохочення; прийом: сюрпризний момент; словесні методи: бесіда, прийоми: запитання, пояснення, вказівка, оцінка дитячого мовлення; пояснювально-ілюстративний метод: розповідь (читання художньої літератури), ілюстрування, прийом: показ іграшок; метод пізнавальних ігор, прийом: використання словесних дидактичних ігор та вправ; практичні методи: ігри-інсценівки, прийом: виконання ігрових дій.

Третій етап спрямований на активізацію використання засобів малих жанрів фольклору у словнику дітей третього року життя в різних видах діяльності (навчально-мовленнєва, мовленнєво-ігрова, ігрова). Етап реалізувався за таких педагогічних умов: спонукання до використання малих фольклорних жанрів у мовленні дитини; використання засобів малих фольклорних жанрів у мовленні дитини для збагачення її словника. Цей етап передбачав проведення

таких форм роботи, як: індивідуальна робота та сюжетні ігри дітей, на яких застосовували такі методи та прийоми, як: метод стимулювання й мотивації: використання ігрових форм організації освітньо-пізнавальної діяльності, прийом: диференційована допомога у виконанні пізнавальних завдань; практичні методи: словесні дидактичні ігри, прийом: створення ігрової ситуації, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу.

На заняттях із розвитку мовлення, після створення умов для розвитку словника трирічних дітей у процесі ознайомлення із засобами малих фольклорних жанрів педагоги вчать дітей слухати і розуміти зміст засобів малих фольклорних жанрів, не відволікатися під час слухання, відповідати на запитання за змістом твору; повторювати за дорослим короткі забавлянки, утішки, примовки, лічилки та ін.; збагачують словник дітей лексикою з текстів малих жанрів фольклору.

Під час індивідуальної роботи з дитиною вихователі спонукають дітей до використання малих фольклорних жанрів у своєму словнику, створюючи для дитини сюрпризний момент (наприклад, прихід гарної іграшки); розвивають у малюків уміння будувати діалог з іграшкою, створювати умови для активізації ігрових дій із нею, у ході яких дитина невимушено використовуватиме у своєму словнику малі жанри фольклору – колісанку, потішку тощо.

Щодо сюжетних ігор відомо, що улюбленими іграми дітей цього віку є ігри з лялькою, яка є для дітей «живою істотою», їхній одноліток. Із нею відбуваються ті самі події, що і з дитиною. Її супроводжують інші іграшки (зайчик, ведмедик), використовуються різні побутові предмети (одяг, продукти, меблі, посуд та ін.). Усе це сприяє збагаченню й активізації словника дітей малими фольклорними жанрами.

Висновки та перспективи дослідження проблеми.

На основі теоретичного обґрунтування науково-методичної літератури з'ясовано такі особливості мовленнєвого розвитку

дітей раннього віку:

1) потужна активізація мовлення дитини;

2) розширення кола її спілкування: дитина багато говорить не тільки з близькими для неї людьми, а й з іншими дорослими та дітьми, що її оточують;

3) уведення у словник нових слів, що відповідають уявленням і поняттям дітей про довкілля.

Лексичний запас дітей раннього віку розширюється й уточнюється під час ознайомлення з жанрами малого фольклору (потішки, забавлянки, лічилки, колискові пісні, пестушки, забавлянки, примовки, казки тощо). Отже необхідно якомога ширше використовувати їх у вихованні та розвитку дітей раннього віку. Постійне використання засобів малих фольклорних жанрів у закладі дошкільної освіти сприяє збагаченню українського мовлення та словника трирічної дитини.

У розвідці з'ясовано педагогічні умови для розвитку словника трирічних дітей, а також визначено методи і прийоми використання засобів малих жанрів фольклору та їхнє місце у формуванні словника трирічної дитини.

На основі з'ясованих педагогічних умов, форм, методів та завдань для розвитку словника дітей третього року життя ми розробили модель розвитку словника трирічних дітей засобами малих фольклорних жанрів.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми розвитку словника дітей третього року життя в процесі ознайомлення із засобами малих фольклорних жанрів. Перспективним убачаємо подальше розроблення та апробування моделі розвитку словника трирічних дітей засобами малих фольклорних жанрів у закладах дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навчальний посібник. [2-ге вид., перероб і доповн.] / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – К. : Вища шк., 2002. – 407 с.
2. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах : навчальний посібник / А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 1993. – 327 с.
3. Гвоздев О. М. Питання вивчення дитячої мови / О. М. Гвоздев. – М. : Вид-во АПН РРФСР, 1961. – 470 с.
4. Гербова В. В., Максаков О. І. Заняття з розвитку мовлення в молодшій групі дитячого садка / В. В. Гербова, О. І. Максаков. – М. : Просвіта, 1986. – 128 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 373 с.
6. Ельконін Д. Б. Дитяча психологія: розвиток від народження до семи років / Д. Б. Ельконін. – М. : Просвіта, 2000. – 348 с.
7. Кобилецька Л. В. Фольклор як чинник формування художньо-мовленнєвої компетентності здобувачів дошкільної та початкової освіти / Л. В. Кобилецька / Актуальні питання гуманітарних наук. Л. : ЛНУ імені Івана Франка, Випуск 41, том 2, 2021, С. 177–182 [Електронний ресурс]. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-2-26>.
8. Колесса Ф. М. Українська усна словесність / Ф. М. Колесса. – Львів, 1938. – С. 312.
9. Красногорський М. І. Вища нервова діяльність дитини / М. І. Красногорський. – Л. : Медгіз, 1958. – 320 с.
10. Лесін В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесін. – К. : Рад шк.,

1985. – 250 с.

11. Люблінська Г. О. Дитяча психологія : навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів / Г. О. Люблінська. – М. : Просвітництво, 1971. – 415 с.

12. Морфологічна побудова сучасної української мови / Ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1975. – 208 с.

13. Рєпа Н. О., Резнік Н. М. Значення народознавства у вихованні культури дітей / Н. Рєпа, Н. Резнік. – № 4. – 1993. – С. 39–40.

14. Розенгарт-Пупко Г. Л. Формування мовлення у дітей раннього віку / Г. Л. Розенгарт-Пупко. – М. : Акад. пед. наук, 1963. – 93 с.

15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. Т. 3. – К. : Рад школа, 1977. – С. 30.

16. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах : т. 1. / К. Д. Ушинський. – К., 1983. – 488 с.

THEORETICAL BASE AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE VOCABULARY DEVELOPMENT OF THE THREE-YEAR-OLD CHILDREN WITHIN THE SMALL FOLKLORE GENRES

Malanchuk Olena,
educator,

*Department of Theory and Methods
preschool and primary education*

*Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
olena.malanchuk@moippo.mk.ua*

The article discusses the issue of speech development and vocabulary development of three-year-old children. The purpose of the article is to highlight the problem of creating proper conditions for the vocabulary development of three-year-old children within the means of small folklore pieces.

An analysis of the scientific publications on the speech development of early years children was carried out, and the influence of small folklore genres on the development of the vocabulary of three-year-old children was characterized. The concept of «word» is defined. The views of prominent teachers Vasyl Sukhomlynskyi and Kostiantyn Ushynskyi regarding the importance of the artistic word for raising children are outlined.

It is clarified that the speech of a young child develops at a rapid pace in the following directions: understanding the speech of others; vocabulary mastery and its extension; improvement of phonetic speech; mastering the grammar structure of speech; development of dialogue skills.

It has been found that folklore pieces contain immense opportunities for speech development, independence, cognitive activity, and the bright individuality of a child. Besides, it develops motivation and attention to the surrounding world, and moral values are formed.

Keywords: *an early age child; folklore; small folk genres; speech development; vocabulary of an early age child.*

REFERENCES

1. Bohush, A. M. & Lysenko, N. V. (2002). *Ukrainske narodoznnavstvo v doshkilnomu zakladi* [Ukrainian ethnology in preschool]. K.: Vyshcha shk., 407 (ukr).
2. Bohush, A. M. (1993). [Methods of teaching the Ukrainian language in preschool institutions]. K.: Vyshcha shkola, 327 (ukr).
3. Elkonin, D. B. (2000). *Dytiacha psykholohiia: rozvytok vid narodzhennia do semy rokiv* [Child psychology: development from birth to seven years]. M.: Prosvita, 348 (ukr).
4. Herbova, V. V. & Maksakov, O. I. (1986). *Zaniattia z rozvytku movlennia v molodshii hrupi dytiachoho sadka* [Classes on the development of speech in the younger group of the kindergarten]. M.: Prosvita, 128 (ukr).
5. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. (Ed. S. Holovko). Kyiv: Lybid, 373 (ukr).
6. Hvozdiev, A. N. (1961). *Pytannia vyvchennia dytiachoi movy* [The issue of children's language learning]. M.: Vyd-vo APN RRFSR, 470 (ukr).
7. Kobyletska, L. V. (2021). Folklor yak chynnyk formuvannia khudozhno-movlennievoi kompetentnosti здобувачив дошкільної та початкової освіти [Folklore as a factor in the formation of artistic and speech competence of students of preschool and primary education]. In *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. L.: LNU imeni Ivana Franka. Vypusk 41, tom 2, 2021, 177–182 [Elektronnyi resurs]. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-2-26> (ukr).
8. Kolessa, F. M. (1938). *Ukrayinska usna slovesnist* [Ukrainian oral literature]. L., 312 (ukr).
9. Krasnohorskyi, M. I. (1958). *Vyshcha nervova diialnist dytyny* [Higher nervous activity of the child]. L.: Medhiz, 320 (ukr).
10. Lesin, V. M. (1985). *Slovnyk literaturoznnavchykh terminiv* [Dictionary of literary terms]. K.: Rad shk., 250 (ukr).
11. Liublinska, H. O. (1971). *Dytiacha psykholohiia* [Child psychology]. M.: Prosvitnytstvo, 415 (ukr).
12. Riepa, N. O. & Reznik, N. M. (1993). *Znachennia narodoznnavstva u vykhovanni kultury ditei* [The importance of ethnology in children's cultural education], 4, 39–40 (ukr).
13. Rosengart-Pupko, G. L. (1963). *Formuvannia movlennia u ditey rannioho viku* [Formation of speech in young children]. M.: Academy of Pedagogical Sciences, 93 (ukr).
14. Sukhomlynskyi, V. O. (1997). *Vybrani tvory* [Selected works]. T. 3. K.: Rad shkola, 30 (ukr).
15. Ushinskyi, K. D. (1983). *Vybrani pedahohichni tvory u 2-kh tomakh: t. 1.* [Selected pedagogical works in 2 volumes: vol. 1]. K., 488 (ukr).
16. Zhovtobriukh, M. A. (Ed.) (1975). *Morfologichna pobudova suchasnoi ukrainskoi movy* [Morphological structure of the modern Ukrainian language]. K.: Naukova dumka, 208 (ukr).